

juiste ligging is hiermee vastgesteld.

R. Loenen

Bronnen

1. De officiële titel van deze kaart luidt: 'Carte du Camp d'Utrecht, commandé par le général en chef Marmont', circa 1806.
2. L. Visser, De Straatnamen van Zeist, Zeist 1978.
3. In 1925 werden namen gegeven aan de Schooldwarsweg en aan de Weideweg. Bij de juiste bepaling gebruikte men de Austerlitzseweg als richtlijn. De Schooldwarsweg liep evenwijdig aan de Austerlitzseweg, niet aan de Oude Postweg.
4. Historische Werkgroep Austerlitz (H.W.A.) inv.nr. 30; akten familiearchief De Beaufort.
5. Ibidem.
6. Oorspronkelijke aanwijzende tafel der grondeigenaren en der ongebouwde en gebouwde vaste eigendommen, (1832), Gemeente-archief Zeist.
7. H.W.A. inv.nr. 63; Beschrijving van de stad Utrecht tijdens de Franse bezetting (1803-1805) met daarin opgenomen het Kamp bij Austerlitz onder generaal Marmont; dagboek van H. Keetel, Utrecht.
8. H.W.A. inv.nr. 22; Geschiedenis van de Boswachterij Austerlitz.

IETS OVER HET MIDDELBROEK BIJ ZEIST EN OVER EEN OUDE KAART UIT 1664

Het Middelbroek was het gebied ten noorden van de Waterigeweg, zich uitstrekkend van de Koppeldijk tot aan de Brenk en Kersbergen 1). Samen met het goed de Zeisterstraat vormde het Middelbroek oorspronkelijk een gerecht van de Heer van Abcoude; na 1459 behoorde het tot het bisschoppelijk gerecht van Zeist.

Het Middelbroek werd waarschijnlijk ontgonnen op het eind van de 11de of in het begin van de 12e eeuw. In die tijd bevond zich in

het Middelbroek nog het restant van de Zeister Rijn 2). In de Romeinse tijd stroomde de watervoerende tak van de Rijn vanaf Odijk door Stoetwegen langs het terrein van het lyceum Schoonoord, liep tussen de Zinzendorflaan en de Dorpsstraten door en boog, ter hoogte van de Oude Kerk, het Middelbroek in. Vandaar stroomde de rivier met een grote bocht naar Vechten, waar op de zuidelijke oever het Romeinse castellum Fectio gebouwd werd.

Het restant van de bedding van de Zeister Rijn was een halve eeuw geleden nog te zien als een laagte op de plaats waar nu de scholen van de Zinzendorflaan staan. Die laagte werd toentertijd opgevuld met stadsvuil. Op Het Rond werd in 1954 de bedding, voorzien van een 17de eeuwse beschoeiing, bij rioleringswerkzaamheden teruggevonden. Wij moeten ervan uitgaan dat, geruime tijd vóór de ontginning van het Middelbroek, de watervoerende bedding van de Rijn verplaatst was naar de huidige Kromme Rijnbedding bij Bunnik en de restantbedding in het Broek alleen nog maar diende voor de afvoer van het water van de Heuvelrug. De bedding was echter tijdens de ontginning nog zo nadrukkelijk aanwezig dat zij de percelering van het Middelbroek duidelijk beïnvloedde 3). Wij komen daarop terug.

Bij de bespreking van dit gebied zegt Dekker: "voor de afwatering van het Middelbroek heeft men, direct bij de ontginning of later, een watergang dwars door de ontginningseenheid gegraven die leesloot werd genoemd en in de 17de eeuw in de Zeistergrift werd opgenomen" 4).

Wij vragen ons echter af of het wel nodig was om in de ontginningseenheid een watergang te graven. Ten tijde van de ontginning liep door het Middelbroek immers nog de restantgeul van de Zeister Rijn die, wellicht met enige adaptatie van de stroomdraad, geschikt was voor de afwatering van dit gebied. En deze geul viel - in ieder geval voor het stuk Koppeldijk-Griffensteijnselaan - samen met het tracé van de tegenwoordige Zeister Grift.

Dat wij hier met het restant van een brede, op enkele plaatsen zelfs vier meter diepe rivier te doen hebben, is op oudere topografische kaarten duidelijk aan beide zijden in de percelering te zien. Ook de

kartering L7 wijst uit dat de bewuste geul midden in een ruim tweehonderd meter brede strook beddinggrond lag 5). De percele- ring van het Middelbroek werd, tijdens de ontginning van genoemd Broek, gericht op de geadapteerde oude Rijnarm (de Grift) en is dus zeer oud.

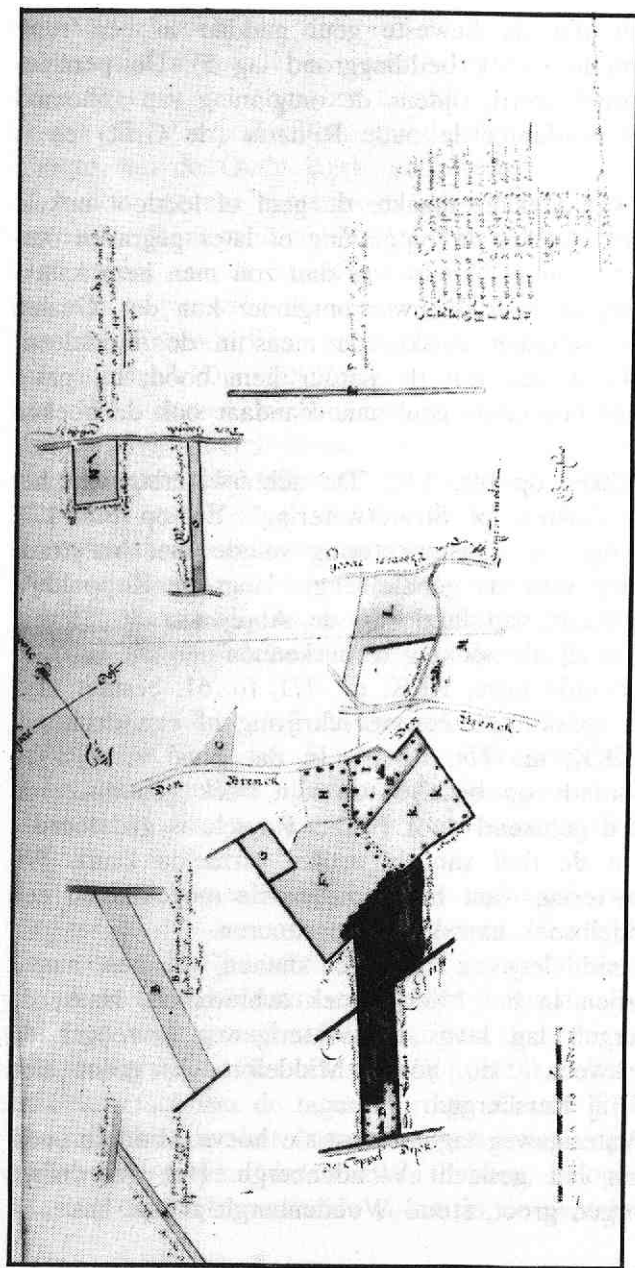
Volgens de tekening van Dekker maakte de geul of leesloot enkele hoeken 6). Was de leesloot bij de ontginning of later gegraven om- dat er geen andere afvoermogelijkheid was dan zou men hem kaars- recht gegraven hebben; de middeleeuwse ontginner kon dat. Gezien zijn vrij beperkte hulpmiddelen maakte de mens in de middeleeu- wen echter graag gebruik van wat de natuur hem bood; hij paste onzes inziens een reeds bestaande geul aan. Vandaar ook de hoeken in die geul.

In zijn boek zegt Dekker op blz. 171: "De achterwetering van het Middelbroek was de Zeister- of Straterwetering". En op blz. 172, noot 23, constateert hij: "de Zeisterwetering volgde niet het tracé van de Grift, maar liep over de gehele lengte langs de Koppeldijk. Op een 17de-eeuwse kaart van land van de Abdij van St. Steven, KKK, nr 771, fo. 61, is zij als zodanig te herkennen".

De door Dekker genoemde bron, KKK, nr. 771, fo. 61, bestaat niet. Waarschijnlijk is hier sprake van een verschrijving of een drukfout, en bedoelt Dekker KKK, nr. 774, fo. 61. In dat geval verwijst hij naar een door hem reeds op blz. 70 van zijn boek gepubliceerde kaart. Deze kaart werd getekend door Paulus Ruysch, is gedateerd 1664 en betreft de in de titel van dit artikel vermelde kaart. Wij komen op deze kaart terug, want hij biedt ons de mogelijkheid een stuk land in het Middelbroek nauwkeurig te situeren.

Aan de hand van middeleeuwse bronnen kunnen wij een aantal eigenaren van landerijen in het Middelbroek achterhalen. Naast de ridderhofstad Kersbergen lag langs de Waterigeweg - vroeger de Cattenbroecker Kerckwech - de hoeve Middelbroeck, groot tien morgen en behorend bij Kersbergen.

Eveneens langs de Waterigeweg lagen, naast de hoeve Middelbroeck, drie hoeven land van het geslacht Woudenbergh. Het noordelijke deel daarvan, 6½ morgen groot, stond Woudenbergh af aan het

Kaart van enkele percelen land aan de Koppeldijk, de Griff, Koppelweg en de Brink, door Paulus Ruysch 1664
(Rijksarchief Utrecht)

Kapittel ten Dom. Dit stuk land strekte zich uit van de Koppeldijk tot aan Kersbergen.

Daarboven lag, aan beiden zijden van de Koppeldijk, veertig morgen land van het Vrouwenklooster in De Bilt. Vanaf Kersbergen strekten deze landerijen zich, door het Middelbroek en het Cattenbroek, uit tot aan de Hakswetering. Het land van Vrouwenklooster vormde de noordelijke begrenzing van de hierboven vermelde landerijen in het Middelbroek.

Langs de Koppeldijk lag, boven het land van Vrouwenklooster, acht morgen weiland, dat bezit was van de Duitse Orde Balije van Utrecht. Aan de oostzijde werd dit weiland begrensd door bezit van de Abdij van Oostbroek.

Grenzend aan dit land van het Duitse Huis lag, eveneens langs de Koppeldijk, een stuk land van vijf morgen. Dit land was al vroeg gemeenschappelijk bezit van twee takken van het huis van Renesse. Wij komen daarop bij de bespreking van de kaart van 1664 terug, waarbij wij dit stuk land zullen trachten te situeren. Ook dit bezit van Renes werd aan de oostzijde begrensd door land van de Abdij van Oostbroek. Deze abdij bezat daarnaast meerdere stukken land in het noordelijk deel van het Middelbroek.

Een post van vier morgen land van het kapittel van St. Jan, die wij in 1347 en 1368 tegenkwamen, is later niet meer in de bronnen terug te vinden. Dit land werd westwaarts begrensd door de Koppeldijk en oostwaarts door land van de familie Cockard.

Wij willen nu de kaart van Paulus Ruysch (1664) en de vijf morgen land van Renes (soms 4½ morgen) wat uitvoeriger bespreken. Wij vermelden daartoe eerst enkele bronnen betreffende dit land.

De eerste drie bronnen zijn ontleend aan de anualen van het Oudeschildgeld, vermeld in de "Bronnen voor de Geschiedenis van Zeist" 7). Ze zijn daarin respectievelijk gedateerd: vóór 1540, 1600 en 1685.

- 1) Vóór 1540: "Nogh 4½ mergen---- Jan van Renes van Moermont erfgenamen ende Gijsbert van Zuylen erfgenamen toebehorende-
- 2) 1600: "Hiervan heeft nu Adriaan van Zuylen d'eene helft----

Renes van Moermont d'ander helft----

3) 1685: "Nu de eerste het convent van Oudwijk (= Abdij van St. Steven)---, de andere helft Jan Damhoff, schout van Zeyst---

De vierde bron is afkomstig uit het Gemeentearchief van Utrecht 8) en verkort weergegeven in de "Bronnen voor de Geschiedenis van Zeist" 9).

4) 6 maart 1534: "Timen Ottenss., schout, en Henrick van Scaeck, Cornelis Ghijsbertss. en Lambert Dirckss., landgenoten en burenen in 's Keizers gerecht, verdelen, op verzoek van Jan van Renes van Mormont en Ghijsbert van Zulen, de tussen hen in gemeen bezit zijnde 5 morgen land gelegen te Zeist.

(De ligging van het land is niet nader omschreven)".

Vergelijken wij de bronnen 1 en 4 dan constateren wij dat het land reeds in 1534 verdeeld werd, terwijl de tekst van "voor 1540" suggereert dat het toen nog gemeen bezit was. De vermelding van erfgenamen wijst erop dat de bron "vóór 1540" de situatie weergeeft uit de periode na 6 maart 1534; op die datum waren immers Jan van Renes van Mormont en Ghijsbert van Zulen zelf nog in leven. De tekst van bron 1 klopt dus niet met het toen reeds bestaande feit van de verdeling van het land.

Vergelijken wij de bronnen 2 en 3 dan zien wij dat de helft van Van Zuylen later in bezit komt van de Abdij van St. Steven, terwijl de schout van Zeist de helft van Renes van Moermont verwerft.

Op de kaart van 1664 zien wij het land van de Abdij van St. Steven ingetekend langs de Koppeldijk, terwijl het land van de schout van Zeist "naestgelant" ten zuiden ervan ligt.

Het land van de Abdij van St. Steven tussen de Koppeldijk en de Kroostweg (den Brenck op de kaart) is, dank zij de merkwaardige vorm van het complex, nog vrijwel geheel terug te vinden in de percelering op de topografische kaart 1927.

Volgens de kaart lag het land van de Abdij van St. Steven dat bestond uit het vroegere deel van Van Zuylen in de vijf morgen, over een lengte van ruim 20 roe (80 m) langs de Koppeldijk, iets ten zuiden van de plaats waar de huidige Kouwenhovenselaan op de Koppeldijk aansluit.

De tekenaar, Paulus Ruysch, heeft in 1664 de situatie ter plaatse nauwkeurig bekeken, en dat levert enige interessante bijzonderheden op. Langs de grens van de percelen F en E tekende Ruysch een onregelmatige, van begroeiing voorziene strook land; het is de rechterzijde van het donker ingetekende land.

Wij hebben hier te maken met de noordelijke oeverwal van de oude Rijnarm, die dus in 1664 nog duidelijk in het landschap aanwezig was. De zuidelijke oeverwal van die oude Rijnarm zien wij terug in de percelering tussen de percelen D en E. De weg langs de percelen F en H is op de topografische kaart 1973 nog terug te vinden. Op luchtfoto's is, op dezelfde plaats waar Ruysch in perceel D de boerderij tekende, nog een boerenbedrijf te zien. Het lag direct tegen de Koppeldijk aan. Op die luchtfoto is ook de bochtige grenslijn van perceel E mooi te herkennen.

De kaart van Paulus Ruysch geeft helaas geen exacte hoogteverschillen. Tegenwoordig zijn wij van die verschillen wel op de hoogte.

Op de hoogtekartaat van Nederland, no 32 C zuid, Zeist 1977, zijn in het gebied van het Middelbroek de hoogtemetingen verwerkt, die de gemeente Zeist daar van 1956 tot 1972 verrichtte.

Wij zien op de hoogtekartaat dat het laagste deel van het Middelbroek ligt in perceel E van het land van de Abdij van St. Steven, vlak bij de Grift. Het terrein heeft daar een hoogte van + 2,3 m. Het aangrenzende perceel F ligt + 2,9 m hoog en perceel H + 3 m. De boven besproken begroeide strook in perceel F is een deel van de noordelijke grens van het Middelbroek. Wij achten de woordkeus van Dekker: "De bedding zelf is op het kadastrale minuutplan nog duidelijk zichtbaar als de noordgrens van het Middelbroek" 10) minder gelukkig. Bij bedding denkt men aan het laagste deel van een stroomstelsel, terwijl hier de hoge oeverwal bedoeld wordt.

Aan de andere zijde van de Grift, langs de Koppeldijk, ligt het terrein ook op een hoogte van + 3 m of meer. Wij zien op de hoogtekartaat dus een laag gedeelte waarin de Grift ligt, met aan beide zijden ervan een hoger gelegen rug. Tussen het lage en de hogere delen bestaat een niveauverschil van ruim een halve meter.

Deze situatie bestond al bij de ontginning van het Middelbroek; wellicht waren de reliëfverschillen toen zelfs nog iets groter. Het lijkt ons voor de hand liggend dat het gehele Middelbroek, vanaf de ontginningstijd, afwaterde door een water dat lag op de plaats van de tegenwoordige Zeistergrift, grotendeels de bedding van de oude Zeister Rijnarm.

Van de 38 morgen land op de kaart bezat de St. Stevensabdij in 1664 een stuk grond van 13 morgen al sinds lange tijd. De rest van het land, met daarbij de oude bisschoppelijke "curtis" en de helft van de daarbij behorende hoeve, verwierf de Abdij van St. Steven pas in de 17de eeuw.

De naam Zeister- of Straterwetering vraagt enige toelichting. De eerste naam spreekt voor zich. De tweede, de Straterwetering, wordt begrijpelijk als wij weten dat, naast het gebied van de beide Dorpsstraten, ook het Middelbroek tot de "strada de Zeist", de bestrate weg van Zeist dus, gerekend werd. Dat dit inderdaad het geval was, blijkt uit een oorkonde van 27 mei 1368. Daarin wordt het Middelbroek aangeduid als liggende "in territorio domini de Apcoude et in strata dicte parochie de Zeijst" 11).

Nu wij de vijf morgen land van Renes nader gesitueerd hebben, kunnen wij een door ons - bij herhaling - gemaakte fout herstellen. Wij spreken dan over de ligging in het Cattenbroeck van acht morgen land van het kapittel van St. Pieter, en de ten noorden daarvan - a parte aquilonis - gelegen lange strook land van het Vrouwenklooster, groot veertig morgen 12).

Wij zochten indertijd beide stukken land in het bovenste deel van het Cattenbroeck, maar zaten daarbij fout. Dekker situeerde de acht morgen van St. Pieter veel lager in het Cattenbroeck, en hij blijkt het gelijk volkomen aan zijn kant te hebben 13). Letten wij op de boven besproken ligging langs de Koppeldijk van het land van Renes - en die van het Duitse Huis en van het Vrouwenklooster ten zuiden ervan - dan moeten wij het land van het Vrouwenklooster ook veel lager in het Cattenbroeck zoeken dan wij eerst dachten. Dit laatstgenoemde land lag direct ten noorden van de door Dekker gesitueerde acht morgen van St. Pieter.

Dekker verwijst in dit verband naar de kaart van J. van Diepenem uit 1645, landerijen van het kapittel van St. Pieter betreffend. Op deze kaart is, ten noorden van de acht morgen land van St. Pieter, echter niet het Vrouwenklooster maar Kersbergen "naestgelant" ingetekend. Dit is verklaarbaar.

Frederick van Kersbergen blijkt in 1685 eigenaar te zijn van twee morgen van het betrokken land van Vrouwenklooster 14). Hij moet deze twee morgen gekocht hebben na 1632 15) en blijkbaar vóór 1645. Het moet een lange, smalle strook grond geweest zijn, zich uitstrekkend van de Koppeldijk tot de Hakswetering en direct grenzend aan de acht morgen land van het kapittel van St. Pieter.

D.R. Klootwijk

Bronnen

- 1) Dr C. Dekker, *Het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen*, blz. 166, afb. 23
- 2) Dr H.J.A. Berendsen, *De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht*, blz. 191, fig. 8, 15 en blz. 166
- 3) Zie topografische kaarten
- 4) Zie 1, blz. 177
- 5) Kartering L 7, Stiboka; zie ook Geomorfologische kaart, 1 : 50.000, kaartblad 32, Amersfoort
- 6) Zie 1
- 7) Ph.J.C.G. van Hinsbergen, *Bronnen voor de geschiedenis van Zeist*, dl 2, blz. 218 e.v.
- 8) Inv. van het archief der gemeente Utrecht, 11 no 2815-9
- 9) Zie 7, dl 2, blz. 22
- 10) Zie 1, blz. 171
- 11) R.A.U. Archief Kapittel ten Dom, no 2952
- 12) R.A.U. Archief Kapittel St. Pieter, no 167
- 13) Zie 1, blz. 171/172, noot 23
- 14) Zie 7, dl 2, blz 267
- 15) R.A.U. Inv. Archief KKK, no 1143, Manuaal goederen Vrouwenklooster

Toelichting

KKK = Kleine kloosters en kapittels

11 morgen = 8516 m²

1 roe = 3,75 m

1 hoeve = 16 morgen

1e DORPSSTRAAT 14

Het navolgende artikel is reeds eerder verschenen in Vierspan, het gezamenlijke blad van de tehuizen Amandelhof - Simarowa - Mirtehof - Spathodea, nummer 85 (1991).

In het laatste nummer van Vierspan staat een opwekking iets te vertellen dat je nu net niet in een van de dagbladen leest of over de media hoort. Dat woordje nu bleef bij mij hangen. Ik herinnerde mij een artikel van mevrouw A.A. van Hoogstraten-Schoch, een predikantsweduwe in Zeist, die elke week in de Zeister Courant de rubriek "Van Vrouwenleven" verzorgde.

In de krant van 13 augustus 1938 gaat zij in op de sloop van het pand 1e Dorpsstraat 14. Al ruim vijftig jaar herinnert ons een open plek (met auto's van garage Renes) aan de tijd toen daar een hervormde pastorie stond. Nu de 1e Dorpsstraat vanwege restauratieplannen weer in het nieuws is, wordt het verhaal van mevrouw Van Hoogstraten weer een beetje actueel. Ik citeer er het volgende uit:

"Dorpsstraat 14 was het hart der Nederlandse Hervormde Gemeente, het geestelijk hoofdkwartier, de plaats waar je heen ging als je in nood was en waar men ging vertellen als er iets bij je te doen was ... De bel klingelde voortdurend en geduldig wachtten de patiënten op de grote bank in de gang, totdat er iemand naar ze geluisterd had. Er was altijd wel ergens een kindje, dat geen jurkje had om in gedoopt te worden en waar men niet wist waar de doopsprei vandaan moest komen; een jongen, die een aannemingspak moest hebben, en een stervende die een geleide nodig had. Dominee Nahuys, die als oudste dominee met zijn vrouw het huis bewoonde, had een deftig cachet aan de pastorie gegeven.